

LÜGAT-İ FÂRİSÎ ve ARABÎ'DE XVIII. YÜZYIL TÜRKÇESİNİN SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE

Şükrü BAŞTÜRK*
Mustafa ULUOCAK**

ÖZET

Dillerin söz varlığını yansıtan eserlerin başında sözlükler gelmektedir. Ancak kütüphanelerimizde yer alan sözlüklerimiz üzerinde yeteri kadar araştırma yapılmamıştır. XVIII. yüzyılın Türkçe söz varlığı ile ilgili önemli bir eser olduğunu düşündüğümüz *Lügat-ı Fârisî ve Arabî* Türkçe-Farsça ve Arapça-Türkçe iki bölümden oluşan üç dilli bir sözlüktür. Bu çalışmada, iki bölümden oluşan sözlük taranarak bugün yazı diline ulaşmamış Türkçe kelimeler incelenmiş ve liste halinde verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Lügat-ı Fârisî ve Arabî, XVIII. Yüzyıl, Söz Varlığı, Konuşma Dili.

ON THE 18TH CENTURY TURKISH VOCABULARY IN LÜGAT-I FÂRİSÎ VE ARABÎ

ABSTRACT

Dictionaries are assumed as one of the pre-eminent works reflecting the vocabulary capacity of languages. However there aren't adequate research studies on dictionaires appeared in our libraries. *Lügat-ı Fârisî ve Arabî* is a dictionary with three languages which can be thought to be very crucial work about 18th century Turkish vocabulary involving two different sections as Turkish-Persian and Arabic-Turkish. In our study, the dictionary with two sections is analysed and Turkish words which are not in use in written language today are examined and presented within a list.

* Dr., Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü.

** Dr., Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

Key Words: Lügat-ı Fârisî ve Arabî, 18th Century, Vocabulary, Spoken Language.

Arapça lügat kelimesinin Türkçedeki karşılığı sözlüktür. Sözlük, "*Bir dilin bütün veya belli bir çağda kullanılmış kelime ve deyimlerini alfabe sırasına göre alarak tanımlarını yapan, açıklayan, başka dillerdeki karşılıklarını veren eser*" olarak tanımlanmaktadır.¹

Yeryüzünde, bir dilin kelime, deyim ve terimlerinin hepsini bir kişinin bilmesi mümkün değildir. Bundan dolayı sözlüğe başvurma ihtiyacı ortaya çıkmış ve bu durum sözlükçülüğün bir dilbilim dalı olarak gelişmesine sebep olmuştur.

Tarihte ilk sözlük türü çalışmanın kimler tarafından yapıldığı tam olarak bilinmemekle birlikte Asurlular tarafından ilk sözlük türü çalışmanın yapıldığı söylenmektedir. Asurlular, şekil yazıdan hece yazısına geçtiklerinde, dillerinin kaybolmasından endişelenerek mevcut kelimelerinin listesini çıkarmışlardır.² Tarihte ilk sözlükçülüğün de bu şekilde başladığı kabul edilmektedir. Bugünkü şekliyle kaleme alınan ilk sözlük ise, İskenderiye Kilisesi Kütüphanecisi Bizanslı Aristophanes'e aittir.³

Türkçe'de yazılan sözlük türündeki ilk kaynak eser, Kâşgarlı Mahmud'un *Dîvânu Lüğati't-Türk* adlı eseridir. *Divan* bugün, geniş bir coğrafyaya yayılmış Türk lehçelerinin ve dilimizin en eski ve en önemli birleştirici kaynağıdır. Kâşgarlı Mahmud, yalnız çağının yetkili bir filoloğu olmakla kalmamış, aynı zamanda, Türk folklorcusu ve sözlükçüsü olmuştur. Bu yönden *Divan*, çağının en değer biçilmez eserlerinden sayılır. Kâşgarlı Mahmud, bu eserini, aralarında yaşadığı Türk halkının zengin ürünlerinden esinlenerek Türk dilini ve kültürünü tanıtmıştır. Ele aldığı dili bir filolog olarak örnekleriyle açıklamış ve dil bilgisi kurallarıyla desteklemiştir.⁴

Eski Anadolu Türkçesi döneminde Arap harfleriyle yazılmış iki dilli sözlüklerden en eskisi, XIV. yüzyılda Ferišteoğlu tarafından kaleme alınan *Lügat-ı Ferišteoğlu*'dur. Eser çoğunlukla *Kur'an*'da geçen kelimelerin Türkçe karşılığını içeren Arapça-Türkçe bir

¹ **Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu, Ankara 2005, s. 1806.

² İlyas Karslı, **Mütercim Ahmed Âsım Efendi ve Arap Lügatçiliğindeki yeri**, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 2000, s.7.

³ **Age**, s. 8.

⁴ Paşa Yavuzaslan, **Anadolu Sahasında Yazılmış Eski Bir Arapça Türkçe Sözlük Üzerine Notlar**, Türkoloji Dergisi, XIV-1, Ankara, 2001, s. 71.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

sözlüktür.⁵ *Kur'an-ı Kerim*'de bulunan ve manası tam olarak anlaşılmayan kelimelerin karşılıklarını vermek için yazılmış olan bu gibi sözlüklerden başka, Türk edebiyatında sözlüklerin çeşitli amaçlarla kaleme alındığı görülmektedir. Sözlüklerin yazılış amaçlarından bazıları, Hz. Peygamberin hadislerinde bulunan ve manası tam olarak anlaşılmayan kelimelerin karşılıklarını vermek, Mevlana'nın *Mesnevî*'sinde geçen bazı anlaşılması zor kelimelerin Farsça, Türkçe ya da Arapça karşılıklarını vermek ve genellikle manzum sözlüklerde görülen küçük çocukların Arapça ve Farsça öğrenmelerini kolaylaştırmaktır.⁶ Türk dilinin, bu amaçların dışında, çeşitli tarihlerde ve çeşitli niteliklerde hazırlanmış çok sayıda sözlüğü mevcuttur.

Sözlükler, bir dilin söz varlığının korunması için de büyük önem taşımaktadırlar. Çünkü dillerin söz varlığı, sadece bir dilde birtakım seslerin bir araya gelmesiyle kurulmuş simgeler olarak değil, aynı zamanda o dili konuşan toplumun kavramlar dünyası, maddi ve manevi kültürünün yansıtıcısı, dünya görüşünün bir kesiti olarak düşünülmelidir.⁷ Bunun yanında nesnelere ve kavramların isimlendirilmesi de o dili konuşan insanların dünyayı anlama ve anlatma yollarını ortaya koyar. Sözlükler, bir dilin belli bir dönemdeki söz varlığını doğrudan ortaya koymaları açısından büyük önem taşıyan eserlerdir.⁸ Türkçenin tarihî dönemlerine ışık tutacak nitelikte olan bu eserler, özellikle dilimizde geçmişte kullanılıp bugün arkaik olan kelimeleri içermesi yönüyle de önemlidir. Arap harfli metinlerde imlaları benzer ve aynı olan pek çok kelimenin kökenini ortaya koymada bu türden iki dilli sözlükler, bizim için birer başvuru eseridir.⁹

Toplumda, çağın kültürel değişim ve gelişimine bağlı olarak söz varlığında da birtakım değişim ve gelişim yaşanmaktadır. Dildeki ses, yapı ve anlam açısından bu doğal değişimler genel olarak uzun bir süre içinde oluşur. Özellikle anlam değişimlerinde kelimenin eski anlamı dilde hemen unutulmaz, yeni anlamıyla birlikte bir süre yaşar. Toplum yapısında ve yaşayışında görülen hızlı gelişmeler dili de

⁵ M. Şakir Ülkütaşır, *XI. Yüzyıldan Günümüze Kadar Yazılmış Başlıca Sözlüklerimiz*, Türk Dili Belleten, Seri III, S. 12-13, Ocak-Aralık 1948, İstanbul 1949, s. 49.

⁶ Atabey Kılıç, *Denizlili Mustafa b. Osman Keskin ve Eseri Manzume-i Keskin*, Turkish Studies /Türkoloji Araştırmaları Volume 2/3 Summer 2007, s. 341.

⁷ Doğan Aksan, *Türkçenin Söz Varlığı*, Engin Yayınevi, Ankara 2006, s. 7.

⁸ Hatice Şahin, *Câmiü'l-Fürs Örneğinde XVI. Yüzyıl Bitki İsimleri*, Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları, Volume 2/2 Spring 2007, s.570.

⁹ Paşa Yavuzaslan, *Anadolu Sahasında Yazılmış Eski Bir Arapça Türkçe Sözlük Üzerine Notlar*, Türkoloji Dergisi, XIV-1, Ankara, 2001, s. 72.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

etkileyeceğinden, anlam değişmelerinin süresi çok kısaldır. Dildeki değişmeler çoğu kez kelimelerde yani dilin söz varlığında görülür.¹⁰ İşte dilin söz varlığındaki bu değişmeleri bütün ayrıntılarıyla görebilmenin bir yolu da bugün kütüphanelerimizde yer alan sözlüklerimizin gün yüzüne çıkarılmasıyla mümkündür. Bu sözlüklerden birisi, hakkında kaynaklarda henüz bir bilgiye rastlayamadığımız Ahmed Reşid tarafından 1776/1777 (h. 1190) tarihinde kaleme alınan *Lügat-ı Fârisî ve Arabî*'dir.

Öncelikle XVIII. yüzyılın söz varlığını yansıtmaya açısından önemli sayılabilecek bu sözlükte, günümüz yazı diline ulaşan kelimeler yanında, yazı diline ulaşmamış ancak Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü, Tarama Sözlüğü ve Türkçenin tarihi sözlüklerinde rastlanan kelimeler de yer almaktadır. Çalışmamızda günümüz yazı diline ulaşmamış ya da çeşitli ses değişiklikleriyle ulaşmış kelimeler incelenmiştir. Bu yönüyle *Lügat-ı Fârisî ve Arabî* Türkçenin söz varlığına katkı sağlayacak bir eser olarak düşünülebilir.

Lügat-ı Fârisî ve Arabî, Kütahya Tavşanlı Zeytinoğlu İlçe Halk Kütüphanesinde 377 numarada kayıtlıdır. Eser, 1b sayfasında yer alan *Risâle fî Lügati'l-Fârisî alâ Lügati't-Türkiyye* ibaresine dayanılarak bu adla kaydedilmiştir. Ancak eser sadece Türkçe-Farsça olarak düzenlenmiş değildir. 29b'den başlayan Arapça-Türkçe ikinci bölümünde *Risâle ala't-Türkiyye fî'l-Lügati'l-Arabiyye* ibaresi mevcuttur. Üstelik iç kapakta eserin *Lügat-i Fârisî ve Arabî* şeklinde adı da yazılmıştır. Dolayısıyla eser kaydedilirken, Arapça-Türkçe ikinci bölümü fark edilmemiş ve iç kapaktaki adı dikkate alınmamış olabilir.

Türkçe-Farsça olarak düzenlenen I. bölüm yirmi sekiz varak, Arapça-Türkçe olarak tanzim edilen II. bölüm ise otuz varaktan oluşur. Eserin sayfalarında bir eksiklik yoktur. Aynı yazı karakteriyle ve özellikle Türkçe kelimeler harekeli olarak yazılmıştır. Türkçe kelimelerin harekeli olarak yazılmış olması, dönemin imlasiyle ilgili araştırmalara katkı sağlayabilecek olması açısından önemlidir. Eserin bütün varakları kırmızı cetvellidir ve ilk sayfa haricinde herhangi bir süsleme ve minyatür mevcut değildir.

I. bölüm, Türkçe-Farsça Arap alfabesine göre 22 baba ayrılmıştır. 1b'de Allah'a hamt ve Resulüne salât ve selamdan sonra müellifin adı Ahmed Reşid olarak verilmiştir. Bu bölümde kelimelerin genellikle önce Türkçesi altına da Farsça karşılığı verilmekle beraber bazen bu düzene uyulmadığı da görülür. Her varak dokuz satırdan

¹⁰ Cem Dilçin, *Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı ve Tarihsel Sözlüğü*, TDAY-Belâten 1980-1981, TDK Yayınları, Ankara, 1983, s. 23.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

oluşmakta ve genellikle her satırda dört kelime yer almaktadır. Satırlardaki kelime sayısı bazı varaklarda artıp azalabilmektedir. Eserde bazen bir kelimenin karşılığı tek kelimeyle bazen de aynı anlamdaki iki ya da üç karşılığıyla verilmektedir.

II. bölüm, yine Arap alfabesine göre Arapça-Türkçe olarak düzenlenmiş, altıncı baba kadar bab düzenine bağlı kalınmış, altıncı babdan sonra sadece harf sırasıyla devam edilmiştir. Eserde kelimelerin genellikle önce Arapçası altına da Türkçe karşılıkları verilmiştir. Ancak Farsça-Türkçe bölümünde olduğu gibi, bazen bu düzene uyulmadığı da görülür. Bu bölümdeki satır sayısı ve satırlarda yer alan kelime sayısı birinci bölümün düzeniyle aynıdır.

Lügatte yer alan kelimeler o dönemde günlük hayatta kullanıldığını düşündüğümüz araç gereçler, tarım aletleri, iş ve meslek grubuna ait araç ve gereçler, hastalık isimleri, ay ve gün isimleri, sayılar, kişi zamirleri gibi çok çeşitlilik göstermektedir. Ayrıca yaşanan coğrafyaya ait birçok bitki ve hayvan isimlerine de yer verilmiştir. Bunun yanında soyut kavramlara da yer verildiği görülmektedir.

Her iki bölümde, çeşitli fiillerin mastar halindeki kullanımlarının yanında diğer kip ve kişilere ait fiil çekimlerinin olumlu ve olumsuz şekilleri yer almaktadır. Fiil çekimlerinin yanı sıra zamir ve isim çekimleri de örneklendirilmiştir. Ayrıca eserde günlük dilin ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte cümlelerin yanında karşılıklı konuşma cümlelerinin de yer aldığı görülmektedir. Bütün bu özellikler ele alındığında *Lügat-i Farisî ve Arabî'nin*, klasik dil öğretim yöntemi olan dilbilgisi-çeviri yöntemine göre hazırlandığı ve kişilere Arapça ve Farsçanın yapı ve anlam özelliklerini kazandırmayı amaçladığı söylenebilir. Bu yönüyle eser, anlambilim açısından da incelemeye değer bir nitelik taşımaktadır.

SONUÇ

Türkçenin XVIII. yüzyıla ait söz varlığını yansıtan *Lügat-i Farisî ve Arabî* adlı eser, klasik dil öğretim yöntemi olan dilbilgisi-çeviri yöntemine göre hazırlanmıştır. Kişilere daha çok konuşma dilinde kullanılan kelime ve bazı cümle kalıplarını hem yapısal hem de anlamsal yönden kazandırmak amacıyla kelimelerin her üç dilde karşılıkları verilmiştir. Bu çalışmamızda *Lügatte* yer alan bugünkü yazı diline ulaşmamış ya da ses değişiklikleriyle ulaşmış kelimeler üzerinde durulmuştur. Böylece Türkçenin söz varlığına katkı yapmak amaçlanmıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

GÜNÜMÜZ YAZI DİLİNE ULAŞMAYAN KELİMELER

- aç ol-** (*Ar. cā‘a*): Acıkmak 33b-9
- aķan Őu** (*Ar. cārī*): Irmak 31a-1
- alaca it-** (*Ar. naķaŐa*): Bir Şeyi çeşitli renklerle boyamak resim tezyin etmek 34b-1
- alaŐlu** (*Ar. abraŐ*): Leke hastalığı 32a-7
- alda-** (*Far. feriften ve Far. ferīb*): Aldatmak 2a-6
- alkıŐ eyle-** (*Ar. de‘ā*): Dua etmek 34a-2
- ańla** (*Far. deryāb*): Akıllı, anlayıŐlı 3b-7
- arĝaĝ** (*Far. pūr*): Davarların aĝıkta yattığı yer, daĝ sırtı 6a-1
- artık gel-** (*Ar. terecĝe*): Bir Őey ağır gelip bir tarafa meyletmek, bir tarafi tutmak 33b-7
- artıklık** (*Far. ferre*): Üstünlük, azamet 5a-4
- at tonı** (*Far. ber-güstüvān*): SavaŐta ata giydirilen ĝelik baŐlık 5a-7
- atılmıŐ penbe** (*Ar. nedīf*): AtılmıŐ, hallaĝlanmış pamuk 32a-9
- āvāz vir-** (*Ar. Őavvete*): Seslenmek, ĝaĝırmak, baĝırmak 34a-6
- ay toĝması** (*Ar. büzüĝ*): Ayın görünmesi 30a-5
- badılcın** (*Ar. bādincān*): Patlıcın 39a-7
- baĝaltak** (*yekālā? ya‘ni sāde?*): Hırka 8b-8
- baĝdād ırmaĝı** (*Ar. dicle*): Dicle Nehri 40a-1
- baĝlan** (*Ar. tevābi‘*): Baĝlananlar, uŐaklar 10b-4
- baĝĝe** (*Ar. cennet*): Cennet 35a-4
- baş ĝek-** (*Ar. istıkbār*): Büyüklenmek, kibirlenmek 40a-3
- baŐın yere koıucu** (*Ar. sācid*): Secde eden kimse 35b-1
- batman** (*Ar. menn*): Aĝırlık ölçüsü 35b-8
- becid tut-** (*Ar. ilĝāĝ*): Israr etmek, zorlamak, sıkıŐtırmak 38b-7
- beńdeŐ** (*Far. hemtā ya‘ni Far. hem-pā*): EŐ, benzer 8b-4
- bıldır** (*Far. pār*): Geĝen yıl 8b-4
- bileĝü** (*Far. fasāna*): Masal, efsane 7b-7

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

- bilici** (Ar. *‘âlim*): Bilgin, âlim 35a-8, 40a-8
- bilîş** (Far. *eşnâ*): Bildik, bilindik 7a-5
- bire yolu** (Far. *ţabarĥûn*): Üzerlik otu ve tohumu, hünnap, iğde 8b-5
- bişirici** (Ar. *ţabbâh*): Aşçı 35b-2
- bitür-** (Ar. *zer*): Tohum ekmek 35b-8
- boğazlayıcı** (Ar. *zâbiĥ*): Kurban kesen kimse 35a-8
- bostan** (Ar. *cennet*): Cennet 35a-4
- boş** (Ar. *şifir*): Sıfır 35a-4
- bozgın söyle-** (Ar. *inĥitâd*): Kırıcı, yıkıcı konuşmak 49a-7
- bölük** (Ar. *ümme*): Bir peygambere bağlı cemaat 38b-9
- bölük saç** (Far. *giysü<gîsû*): Zülûf, saç 7a-7
- buğday şatıcı** (Ar. *ĥannâf*): Buğday satan kimse 35b-2
- bulucu** (Ar. *vâcid*): Kaşif 40a-8
- burı** (Far. *ĥam<ĥâm*): Ham, yenecek keder olgun olmayan 8b-9
- burunduruk** (Ar. *mehârî*): Deveyi zapt ve idare için burnuna takılan ağaç veya halka 8a-3
- buyurıcı** (Ar. *âmir*): Bir işte emir yetkisi bulunan kimse 37b-7
- bürüncük** (Ar. *ĥımâr*): Kadınların başlarına sardıkları bez, baş örtüsü 39b-2
- cenk yarağı** (Ar. *bizze*): Savaş teçhizatı 42b-8
- çalıla-** (Far. *perĥiden*): Çitle çevirmek 12a-4
- çap-** (Far. *tâĥten*): Koşmak 11a-9
- çepel** (Far. *faraĥc*): Kir, bulaşık, çalı çırpı 11a-5
- çerge** (Far. *nerge*): Çadır, bir çeşit örtü 11b-7
- çergili çıban** (Far. *cerâĥat-ı çağır*): Üstü örtülü çıban 5a-8
- çeri** (Ar. *cünd*): Asker 42b-2
- çiñile-** (Far. *ţanîden*): Çınlamak 12a-5
- çiftlen-** (Ar. *zevvece*): Evlenmek, eş olarak almak 42a-7
- debe** (Far. *bâd-günd*): Fitik, fitikli insan 14a-7
- delice toğan** (Far. *yûha*): Doğan, kerkenez 14a-4

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

- demren** (*Ar. nazal*): Kalın ağaç, çatıda kullanılan en kuvvetli ve kalın ana ağaç, ok ucu 47a-8
- depele-** (*Ar. dahs*): Üzerinde tepinmek 46b-7
- depret-** (*Ar. ezz*): Bir şeyi kıvıldatmak, sarımsak, silkelemek 46b-4
- debret-** (*Ar. nāğīz*): Başını sallamak 35a-9
- deri yüzici** (*Ar. cellād*): Ölüm cezasını yerine getiren kimse 45a-6
- deril-** (*Ar. ictimā*): Toplanmak 46a-4
- dilkülen-** (*Ar. tabaşbaşa*): Yaltaklanmak, kendini küçülterek riyakârlıkla kendini beğendirmeye çalışmak 44b-6
- dīn tutucu** (*Ar. dāyin*): Dindar 46a-9
- dön-** (*Ar. tevbe*): Tövbe etmek 46b-8
- dükelişiyle** (*Far. bā-hemme*): Tamamıyla, hepsiyle 15a-3
- dürükle-** (*Ar. inbi'ās*): Gönderilmek, yollanmak; meydana çıkmak 46a-1
- dürüş-** (*Ar. tahannuḥ*): Çalışmak, devamlı meşgul olmak. 45a-9
- düze-** (*Ar. ittiḥāz*): Edinmek 46a-4
- düzenlik** (*Ar. tevfiḳ*): Uygun düşürme, uydurma muvafık kılma, geçim, uyuşma 45b-5
- düzenlik eyle-** (*Ar. tevāfuḳ*): Rast gelmek, uymak 45b-5
- düzici** (*Ar. muşliḥ*): İyileştiren, ıslah eden 47a-6
- düzici** (*Ar. şāni*): Sanatkâr 47a-7
- düzül-** (*Ar. ictimā*): Toplanmak 46a-4
- düzün-** (*Far. pīrāye*): Süslenmek 14a-3
- düzüş-** (*Ar. ittifāk*): Anlaşmak, uyuşmak, bağlaşmak 39a-6
- egrici** (*Ar. es-serrāc*): Yalancı 34b-3
- eken** (*Ar. zāri*): Çiftçi 31a-8
- ekinci** (*Ar. fellāḥ*): Çiftçi 31a-8
- emir idici** (*Ar. āmir*): Amir 31b-2
- emir olunmuş** (*Ar. me 'mūr*): Memur 31b-2
- ev altı** (*Ar. sibār*): Bir çeşit kilim 4a-9

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

- ev kumaşı** (*Far. ḥanūr*): Evdeki bütün kumaşlar, halı, çarşaf, perde vb. için kullanılır 4b-5
- eyegü** (*Ar. źal'*): Ege kemiği, kaburga 33a-5
- fâ'idesiz söz söyleyici** (*Far. jāj-ḥāy*): Boş konuşan 19b-3
- filori İt.** (*Ar. dīnār*): Altın para 55b-2
- getürici** (*Ar. ḥāmīl*): Taşıyıcı, hamal 56b-1
- güşşa ye-** (*Ar. te 'essüf*): Üzülme, endişe etmek 54b-3
- hadden geç-** (*Ar. inhimāl*): İhmal etme, önem vermeme 44a-2
- hadden geç-** (*Ar. ta'addī ve i'tibār*): Tecavüz etmek, örf ve adete aykırı davranmak 43b-9
- haşıl** (*Far. āhār*): Bir çeşit kokulu reçine 4b-8
- ıklığ** (*Ar. rebāb*): Kemeçe 5b-1
- ıldırıcı** (*Far. raḥşende ve Far. duruḥşān*): Parlak, ışıltılı 6a-7
- ımızgan-** (*Ar. Nefese?*): Uyku ile uyanıklık arası bir durumda bulunmak, soyundu, çocuk mızızlanmak 34b-1
- mçkırık** (*Far. zağang*): Hıçkırık 2a-4
- ırak ol-** (*Ar. cenebe*): Uzaklaşmak 33b-9
- ıraklaş-** (*Ar. tebā'ade*): Uzaklaşmak, ara açılmak 33b-9
- ırla-** (*Ar. ğinā*): Şarkı söylemek 32b-8
- ıssı** (*Ar. ḥār*): Sıcaklık; sıcak, hararet 33a-3
- iç ton yakası** (*Far. nefā<nefā*): Pantolan veya iç çamaşırın bele gelen kısmı 4a-2
- iç tonı** (*Ar. serāvīl*): Don, iç pantolonu 33a-1
- ilerlek** (*Far. pişter*): İlerlemiş, ileride 5b-b
- imdāda gelici** (*Far. feryād-ras*): Yardımcı, kurtarıcı 4b-5
- inanıcı** (*Ar. mü'min*): İnanan kimse, mümin 31a-8
- irte ol-** (*Ar. lāḥu 'z-zihār< dihār*): Zamanı geçti 32b-6
- işkence** (*Far. piç piç*): Dolambaçlı, zigzag 2a-3
- it ür-** (*Far. seg-lāyiden*): Köpek havlaması 5b-7
- kaçan** (*Far. key*): Ne zaman 10a-8

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

- kağı-** (*Ar. saḥīṭa* ‘*aleyhi*): Bir şeyden hoşlanmamak, istememek ve kızıp öfkelenmek 34b-6
- kalınmış** (*Far. feryād-resi*): Düşkün 24a-2
- kaḡu besleyici** (*Far. be-hemme perverd-gār*): Besleyici, Allah rızıklandırıcı 21a-1
- kaḡuḡ** (*Far. ābdān*): Sidik kesesi, mesane 20a-9
- kaḡ burḡu** (*Far. nūl*): Kaz gagası, kuş gagası 21a-5
- kerkes** (*Ar. nesrū*): Akbaba 55b-9
- kaḡıḡ sıyırıcı** (*Ar. ṣāḡir*): Savaşçı 55a-5
- kaḡıḡ** (*Far. embūr*): Uzun kollu kerpeden, maşa, cımbız 18a-4
- kaḡlaḡlık** (*Ar. ṣell*): Çolaklık 54b-7
- kaḡlanç** (*Ar. bā*): Kulaç 39a-5
- kaḡtuḡ iḡi** (*Far. keṣ*): Koltuk altı, kasık 20b-2
- kaḡnuḡlan** (*Far. mīz-bān*): Davet eden, ev sahibi 20b-9
- kaḡovcı** (*Far. sūḡan-ḡīn*): Dedikoducu 21a-1
- kaḡlaḡ tutucu** (*Ar. Muṣḡır?*): Dinleyen, işitmek isteyen; kulak veren 55a-5
- laf ur-** (*Ar. taṣallūf*): Kibirilenmek, övünmek, yüksekte atmak 56b-5
- laf urucu** (*Far. geb-zenende* < *geḡ-zenānde*): Laf söyleyen 24a-8
- muṣtuḡluḡ** (*Far. müjde*): Müjde, beşaret 22b-4
- muṣtuḡluḡ vir-** (*Ar. tebṣīr*): Müjdelemek, hayır haber vermek 57a-3
- naḡıḡlu** (*Far. perniyān*): İpekten dokunmuş işlemeli kumaş 22b-8
- oḡlunuḡ oḡlu** (*Far. nabīre*): Torun 4b-2
- orta kış** (*Far. behmen*): İran takviminin 11. ayı, 21 Ocak 20 şubat 3b-9
- orta yaz** (*Ar. temmuz*): Temmuz 5a-8
- oruḡ vir-** (*Ar. aḡraza*): Borç vermek, rüşvet vermek 33b-4
- otḡı** (*Far. bizeṣk*): Baytar 4b-7
- otlu yer** (*Far. ‘alaf-zār*): Otlak, mera, çayır 3b-1
- oturma** (*Far. neṣīn*): Kış 3a-2
- oyuḡ** (*Far. tendise*): Hayal, belge, resim, heykel, bostan korkuluḡu 5a-1

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

- ögürtle-** (*Far. guziden*): Ayırmak, seçmek 4a-6
- önegülük** (*Far. sikâliş ya'ni Ar. hîle ve Ar. mekr*): İnatçılık, ters (kimse) 6a-3
- pamık atıcı** (*Ar. hallâc*): Hallaç 37b-1
- parlayıcı** (*Far. raşşende ve Far. duruḥşân*): Parlak, ışıltılı 6a-7
- poḥa** (*Far. çemîn*): Bok, dışkı 7b-9
- pörteren** (*Ar. kâliḥ*): Yüzünü ekşiten kimse 58b-4
- puta** (*Far. ḥabkâl*): Bir çeşit ok 9a-1
- saçî ürper-** (*Ar. iḫşî'râr*): Ürperme, ürkmekten dolayı tüylerin diken diken kalkması 49a-7
- şaçaḳ** (*Far. rişe*): Bitkilerin emici kökleri 17b-6
- şaḡrı** (*Far. kîmuḥt*): Deri, herşeyin derisi 17a-9
- şalın-** (*Ar. irtidâ*): Yasak edilen bir şeyden geri durmak, korunmak 51b-9
- şaman uğrusu** (*Far. keh-keşân*): Samanyolu, yıldız takımı 17a-8
- şayru** (*Far. bîmâr ve Far. ḥastegî*): Hasta 17b-4
- segirdici** (*Far. devende*): Koşucu 16a-9
- segirt-** (*Ar. ṭarabe < ṭaribe*): Sıçramak 48b-1
- sencileyin** (*Far. hemçû-tu*): Senin gibi 15b-6
- şıḡırcı** (*Ar. baḳḳâr*): Sığır çobanı 50b-5
- söyleyici** (*Ar. sâmir*): Sohbet eden, karşılıklı konuşan 48b-5
- söyündür-** (*Ar. iṭfâ*): Söndürmek 48a-8
- söz çiyneyici** (*Far. süḥan-çîn*): Dedikoducu, arabozucu 16a-5
- şu cevlegi** (*Ar. dürüd*): İçinden su akan yontulmuş ağaç 52a-3
- şu umucu** (*Ar. teyyâr*): Deniz dalgası? 51b-5
- sumata** (*Far. ḥ'ân*): Sofra, sofranın bezi 15b-8
- şuvar-** (*Ar. isḳâ*): Su vermek, sulamak 50b-8
- süci** (*Far. bâde ve Far. mül ve Far. mey*): Şarap 15b-7
- süci satıcı** (*Ar. ḥammâr*): Şarapçı, şarap satan 49b-3
- sügü** (*Far. nîze*): Süngü, mızrak 15b-6
- süñük** (*Far. üstüḥ'ân*): Kemik 16a-2

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

- süslük** (*Ar. ihān*): Zayıflık, güçsüzlük 49a-9
- şüret düz-** (*Ar. teşavvere*): Bir şeyi zihninde canlandırmak 50b-9
- şerik** (*Far. tāş*): Dost, arkadaş 17a-4
- şırılğan yağı** (*Ar. şīrec*): Haşhaş, susam yağı 49b-7
- şama' lu** (*Ar. harīş*): Hırslı, doymaz, aç gözlü 54a-2
- şamzır-** (*Ar. isti'tā*): Tattırmak, yedirmek, damlatmak 40a-3
- şāñla** (*Ar. fecir*): Sabahleyin, sabah vakti 52b-5
- şāñla git-** (*Ar. teberrük*): Sabah vakti gitmek 53a-4
- taslan-** (*Ar. tarah*): Üzülme, canı sıkılmak 40b-2
- tekelti** (*Far. hūy-hūra*): Eyerin altına konan keçe 10b-1
- temregü** (*Far. peryūn*): Bir çeşit deri hastalığı, temre 15a-2
- ten kabarcuğı** (*Ar. ebleh?*): Vücutta oluşan kabarcık 10a-6
- ton bağı** (*Ar. enşūta*): Çözülmesi kolay bağ 53a-6
- ton şatıcı** (*Ar. bezzāz*): Bez satan 53a-2
- topalak** (*Far. mük-i türkânî*): Yer miski, havlican 10a-8
- toz-** (*Ar. işār*): Saçmak, dökmek 41a-4
- tütünlük** (*Ar. dāhne*): Baca 40b-7
- uca** (*Ar. taraf*): Sırt, arka; arka taraf 32b-1
- uçan** (*Ar. tā'ir*): Kuş 31a-7
- uçmağ** (*Far. behişt ya'ni Far. cennet*): cennet 6a-9
- uğurla-** (*Ar. leşsa*): Hırsızlık yapmak 34a-9
- ulaşık** (*Far. peyveste*): Bitişik, art arda gelen, ardından gelen 5a-1
- ulula-** (*Ar. meccede*): Birini büyük saymak 34a-9
- ululuğ** (*Ar. tekebbür*): Kibirlenme, büyüklük satma 30b-7
- ululuğ göster-** (*Ar. tecemmele*): Büyüklük gösterdi 33b-8
- uya** (*Far. kec*): Ahmak, sersem, geçimsiz, kavga çıkaran 5b-5
- uyan** (*Ar. inān*): Dizgin, at yuları 32b-3
- uyucu** (*Far. pay-rev*): Uyan kişi, mürid, takip eden 5a-5
- ülü** (*Far. behre ya'ni Ar. nasīb*): Pay, hisse 5b-9
- üştülüm** (*Ar. cezağ<ceza' ve Ar. fezağ<feza'*): Kavga, gürültü 12a-3

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

- ütüle-** (*Far. piş-hūr*): Ateşle tütsüleme, yakma 6a-5
- üveriş** (*Far. gūzārīş*): Rüya yorumlayan kişi, muabbir 4b-7
- üzün-** (*Far. bürziden?*): Hile yapmak 5b-7
- yap yap** (*Far. āheste*): Yavaş, ağır 24a-3
- yaraqlanmış** (*Far. āmāde*): Amade, hazır, hazırlanmış 23b-3
- yarlığa-** (*Ar. iğfir lenā*): Bağışlamak, korumak 58b-7
- yaşda-** (*Far. be-bālīş nihāden*): Yaslanmak 23b-8
- yaş** (*Ar. dema*): Deniz 58a-7
- yaycı** (*Ar. kavvās*): Ok imal eden kimse, okçu: 59a-5
- yelici** (*Far. pūyende*): Tırıs, eşkin, hızlı yürüyen hayvan 23b-4
- yel-** (*Ar. iclivāz*): Telaşla koşmak 46a-5
- yeñi ol-** (*Ar. zafire*): Yenmek, galip gelmek 59a-4
- yer altı** (*Far. sūmc*): İn, barınak, sığınak 23b-9
- yeveşe** (*Far. levīşe*): Atın nallanmasında kullanılan bir ip 24a-4
- yukarlıg** (*Far. bālā-ter*): Daha yukarıda, yukarlak 23b-2
- yüklü** (*Far. āpisten<ābisten*): Gebe, hamile 23b-1
- yürüyücü** (*Ar. dellāle yā'ni Far. būze <būz ve Far. nek*): Bir kadınla bir erkek arasında aracılık eden kimse 24a-4
- yüzük kaşı** (*Far. negīn*): Yüzük taşı 24a-5
- zevle** (*Ar. sime*): Öküzün boyunduruktan çıkmaması için konulan demir 15b-1

GÜNÜMÜZ YAZI DİLİNE SES DEĞİŞİKLİKLERİYLE ULAŞAN KELİMELER

- belezek** (*Far. dest-i ebrence*): Bilezik 8b-3
- bögrek** (*Far. gurde*): Böbrek 7b-2
- bögrülce** (*Far. lobye*): Fasulye, fasulyeye benzer bir bitki 7a-6
- çalku** (*Far. sāz*): Müzik aleti 11a-6
- çoğan** (*Ar. hūramāt*): Kökü ve dalları sabun gibi köpüren hem helvacılıkta, hem de temizlik işlerinde kullanılan bir bitki, çöven. 42b-5

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

- çölmek** (*Ar. kudr*): Çömlek 41b-3
- çör çöp** (*Far. hāşāk ve Far. hāşe< hāş*): Çöp 11a-8
- demerci** (*Far. āhen-ger*): Demirci 14a-2
- dersek** (*Far. vāren*): Dirsek 14a-5
- etmek eyle-** (*Ar. habbeze*): Ekmek yapmak, ekmek pişirmek 34a-1
- eniş** (*Ar. hūbūt*): İniş, meyil 33a-4
- erin** (*Ar. kayh*): İrin, cerahat 33a-6
- eylik** (*Ar. bir*): İyilik 30a-2
- gögercin** (*Far. kebūter*): Güvercin 22a-2
- gönlek** (*Ar. kamīş*): Gömlek 55b-6
- gönlük** (*Far. pīrāhen*): Gömlek 21b-8
- haşla-** (*Ar. telkīh*): Ağaç aşlamak, aşı yapmak 31b-4
- kaplubağa** (*Far. keşef*): Kaplumbağa 21b-4
- kayın ana** (*Far. zen-māder*): Kaynana 21a-5
- kayın ata** (*Far. zen-peder*): Kaynata 21a-5
- kendüzin** (*Far. h̄ īšten*): Kendisi 22a-6
- kırlançık** (*Far. perestū<pirestū*): Kırılmaç 21a-6
- kız karındaş** (*Far. h̄ āher*): Kız kardeş 20b-8
- koñşu** (*Far. hemsāye*): Komşu 20b-4
- oklağı** (*Far. vārdān*): Oklava 4b-5
- önki gün** (*Far. perir<perirūz*): Önceki gün 4a-8
- örgüç** (*Far. kūhān*): Hörgüç 3a-3
- panbık** (*Far. penbe*): Pamuk 8b-3
- paşmak** (*Far. keş*): Ayakkabı 8a-1
- peksemet** (*Far. kek*): Peksimet, bir çeşit ekmek 8a-2
- putrağ** (*Far. dūja*): Dikenli tohumları hayvanların kollarına ve insanların giysilerine takılan bir yıllık otsu bir bitki, pıtrak 7b-8
- saru** (*Far. zerd*): Sarı, sarı renk 17a-9
- sögmek** (*Far. dūšnām*): Sövmek, küfür 16a-3
- sürici** (*Ar. sā'ik*): Süren, götüren 48b-5

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

- urucu** (*Ar. dârib*): Vurucu 31a-3
uruş- (*Ar. kırâ'*): Savaşmak, vuruşmak 32b-1
yohsul (*Far. gedây*): Yoksul 23a-3

KAYNAKÇA

- Ahmet Vefik Paşa, (Haz. Recep Toparlı), **Lehce-i Osmânî**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
- AKSAN Doğan, **Türkçenin Söz Varlığı**, Engin Yayınevi, Ankara 2006.
- BAHAEDDİN, Mehmet, **Yeni Türkçe Lügat**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997.
- CLAUSON Sir Gerrard, **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish**, At The Clarendon Press, Oxford, 1972.
- DANKOFF Robert, (Çev. Semih Tezcan), **Evliya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü**, Türk Dilleri Araştırma Dizisi, İstanbul, 2004.
- DEVELİOĞLU Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1993.
- DİLÇİN Cem, **Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı ve Tarihsel Sözlüğü**, TDAY-Belleten 1980-1981, TDK Yayınları, Ankara, 1983.
- DİLÇİN, Cem (Düzenleyen), **Yeni Tarama Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.
- EYUBOĞLU İsmet Zeki, **Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü**, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 2004.
- Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992. C. I-II.
- KARSLI İlyas, **Mütercim Ahmed Âsım Efendi ve Arap Lügatçılığındaki yeri**, (Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 2000.
- KARTAL Ahmet, **Tuhfe-i Remzî**, Akçağ Yayınları, Ankara, 2003.
- KILIÇ Atabey, **Denizlili Mustafa b. Osman Keskin ve Eseri Manzume-i Keskin**, Turkish Studies /Türkoloji Araştırmaları Volume 2/3 Summer 2007.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*

- KIRKKILIÇ Ahmet, Şeyhülislâm Mehmed Esad Efendi, **Lehçetü'l-Lügat**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.
- MENİNSKİ Franciscus à Mesgnien, **Thesaurus Linguarum Orientalium Turcicae-Arabicae-Persicae=Lexicon Turcici-Arabico-Persicum 1-6**, Simurg Yayınları, İstanbul, 2000.
- MUTÇALI Serdar, **Arapça-Türkçe Sözlük**, Dağarcık Yayınları, İstanbul, 1995.
- Mütercim Asım Efendi, (Haz. Mürsel Öztürk, Derya Örs) **Burhân-ı Katı**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
- ŞAHİN Hatice, **Câmiü'l-Fürs Örneğinde XVI. Yüzyıl Bitki İsimleri**, Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları, Volume 2/2 Spring 2007.
- ŞAHİN Hatice, **Şeyh İmam el-Bardahî-Câmi'ül-Fürs I** (İnceleme-Metin)The Departman of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University, 2006.
- ŞAHİN Hatice, **Şeyh İmam el-Bardahî-Câmi'ül-Fürs II** (Dizin ve Tıpkıbasım)The Departman of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University, 2006.
- SAMİ, Şemseddin, **Kâmûs-ı Türkî**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- STEİNGASS F., **Persian-English Dictionary**, Printed in Great Britain By Lowe & Brydone Printers Ltd, London, 1930.
- Türkçe Sözlük**, Türk Dil Kurumu, Ankara 2005, s. 1806.
- Turkish and English Lexicon**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2001.
- TUZLACI Ertan, **Türkiye Bitkileri Sözlüğü**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2006.
- ÜLKÜTAŞIR M. Şakir, **XI. yüzyıldan Günümüze Kadar Yazılmış Başlıca Sözlüklerimiz**, Türk Dili Belleten, Seri III, S. 12-13, Ocak-Aralık 1948, İstanbul 1949.
- YAVUZASLAN Paşa, **Anadolu Sahasında Yazılmış Eski Bir Arapça Türkçe Sözlük Üzerine Notlar**, Türkoloji Dergisi, XIV-1, Ankara, 2001.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/4 Summer 2009*